

TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
KULTUURITEADUSTE INSTITUUT
KIRJANDUSE JA TEATRITADUSE OSAKOND

Sandra Piir

**SIIRDE JA INTERPUNKTSIOONI KOOSMÄNG TÕNIS VILU LUULEKOGUDES
„LIBAVERE“ JA „KÕIK LINNUD VALGUSELE“**

Bakalaureusetöö

Juhendaja Mart Velsker (PhD)

TARTU 2023

Sisukord

<i>Sissejuhatus</i>	3
<i>1. Süntaks</i>	5
1.1. Lause ja fraas	5
1.2. Lauseliikmed.....	6
1.3. Interpunktsioon ja algustäheortograafia.....	6
1.4. Lausekujundid.....	9
<i>2. Siire</i>	10
2.1. Semantiline siire.....	11
2.2. Süntakiline siire ja selle tüübid.....	11
2.3. Ebasiire	12
<i>3. Analüüs</i>	14
3.1. „Libavere“ (2018)	14
3.1.1. Siire lauseliikmete vahel.....	15
3.1.2. Siire fraasi osade vahel	18
3.2.3. Teisi siirdejuhtumeid	20
3.2.4. Siire „Libaveres“	21
3.2. „Kõik linnud valgusele“ (2022).....	22
3.2.1. Siire fraasi osade vahel	23
3.2.2. Siire lauseliikmete vahel.....	25
3.2.3. Teisi siirdejuhtumeid	27
3.2.4. Siire kogus „Kõik linnud valgusele“.....	28
<i>Kokkuvõte</i>	29
<i>Kirjandus</i>	31
<i>Interplay of Enjambment and Interpunctuation in Tõnis Vilu’s Poetry Collections „Libavere“ and „Kõik linnud valgusele“. Summary</i>	33

Sissejuhatus

Bakalaureusetöö eesmärk on analüüsida siirdekasutust ja interpunktsiooni mõju siirdele Tõnis Vilu luulekogudes „Libavere“ (2018) ja „Kõik linnud valgusele“ (2022). Teemavalik põhineb luulearvustusi lugedes tekkinud tähelepanekul, et nüüdisluules pööratakse palju tähelepanu sisule, kuid tunduvalt vähem vormile. Soovin oma tööga seda tühimikku täita ning näidata, kuidas kasutab Tõnis Vilu siiret ning millised tähendused siirde ja interpunktsiooni koosmõjul tekkida võivad. Teoste valikul sai määravaks nende vabavärsiline vorm ja märgatav kontrast kummagi kogu luuletuste kirjaeeldis.

„Libavere“ vormi puhul jääb esimesena silma ebatavaline register ning lausekujundid võivad mõjuda teisejärgulisena. Siirdeid leidub, kuid ei saa kindel olla nende taotluslikus kasutamises. Raamatu „Kõik linnud valgusele“ puhul on autor siirete sihilikkust kinnitanud Loomingu Raamatukogule tehtud luulekogu tutvustuses. Vilu ütleb, et mitmed siirded on teadlikud, kuid vorm on neid tema endagi üllatuseks juurde loonud. Ridade lõikamisel ja kirjavahemärkide puudumisel tekivad mõned siirded justkui iseenesest. (TÕNIS VILU 2022)

Tõnis Vilu on 1988. aastal sündinud luuletaja, kelle panust tänapäeva luulemaastikul on raske alahinnata. Autori taset kinnitavad märkimisväärsed tunnustused: 2017. ja 2023. aastal pälvitud Gustav Suitsu luulepreemiad vastavalt kogude „Kink psühholoogile“ ja „Kõik linnud valgusele“ eest ja 2020. aastal luulekategorias saadud Eesti Kultuurkapitali aastapremia teose „Tundekasvatus: Jaapani surmaluuletused“ eest. (Gustav Suitsu luulepreemia 2023); (Kirjanduse sihtkapitali aastapremiad 2020)

Tõnis Vilu kohta on Tartu Ülikoolis varasemalt kirjutatud üks bakalaureusetöö, mis ilmus Kerstin Vesteli sulest ja kannab pealkirja „Vaimse tervise teema luules Tõnis Vilu loomingul näitel“ (2020). Siiret on uuemal ajal käsitlenud Arne Merilai artiklis „Sisesiire. Ene Mihkelsoni poetikast“ (2004) ja gümnaasiumiõpikus „Poetika“ (2007); varasemad määratlused pärinevad Jaak Põldmäe „Värsiõpetusest“ (1978) ja Mart Mägra valikkogust „Luule ja lugeja“ (1979).

Töös kasutatav uurimismeetod on kvalitatiivne tekstianalüüs, mis keskendub luulepoetika spetsiifilise aspekti ehk siirde uurimisele. Siirde kui värsitehnilise nähtuse eritlemiseks kasutatakse nii lingvistilist kui ka semantilist analüüsi. Sekundaarallikateks on erinevad arvustused ja käsitlused Tõnis Vilu luulest ning kirjandusteaduslikud õpikud ja entsüklopeediad, mis käsitlevad siirde mõistet. Soovin vastuseid leida järgmistele küsimustele:

1. Kuidas kasutab Tõnis Vilu siiret ning millised tähendusväljad selle lausekujundi rakendamisel tekkida võivad?
2. Kuidas mõjutab interpunktsioon (või selle puudumine) siiret?

Bakalaureusetöö jaotub kolmeks suuremaks peatükiks. Esimene peatükk annab lühiülevaate siirde analüüsimiseks vajalike eesti kirjakeele reeglitest, lause ja fraasi olemusest ning kahest lausekujundist, mis siirdega koos võivad esineda. Teine peatükk avab siirde kui värsitehnilise nähtuse olemust. Lisaks siirde määratlemisele keskendun erinevatele siirdetüüpidele, mida võib leida ka Tõnis Vilu luules. Samuti uurin siirde ja semantika seoseid. Kolmas peatükk on analüüs, kus on vaatluse all luulekogud „Libavere“ ja „Kõik linnud valgusele“. Toon kogudest välja erinevaid siirdejuhtumeid ja arutlen võimalike siirde tõttu tekkivate tähenduste üle. Lisaks teen tähelepanekuid, kuidas interpunktsioon siirdega juba tekkinud tähendusvälju laiendada võib.

Minu tänusõnad kuuluvad juhendaja Mart Velskerile, kelle vankumatu tugi ja optimistlik suhtumine ergutasid minu mõttelendu. Samuti soovin tänada Tiit Hennostet, kelle inspireerivad loengud julgustasid küsima nõuandeid, mis aitasid teha parema valiku uuritavate teoste osas ja suunasid tööd nägema teistsugusest perspektiivist.

1. Süntaks

Siire on luules esinev lausekujund, milles lause, fraasi või (liit)sõna poolitamisega ridade vahel tekitatakse tähenduslikke erisusi. Siire võib olla ilmselge ja rõhutatud, kuid ka nii peen, et jääb esmapilgul tähelepanuta. Ometi mõjutab siire alati tähendust ja mõjutab seeläbi lugemisviisi (või lugejat). Siirde mõistmiseks peab olema teadlik kirjakeelse lause struktuurist ja selle liikmete vahelistest suhetest, et mõista, kuidas luuletaja on keele struktuuriga mänginud, loomaks soovitud tähendusi ja nüansse. Järgnevalt kirjeldan eesti keele süntaksist lähtuvalt lauset ja fraasi, lauseliikmeid, interpunktsiooni ja algustäheortograafiat ning siirdega tihedamini koos esinevaid lausekujundeid – paradoksi ja inversiooni.

1.1. Lause ja fraas

Lause on süntaktiline konstruktsioon, kuhu kuuluvad fraasid ja finiidne verbivorm, mis määrab fraaside kui laiendite omadused ja toimib nende suhtes põhisõnana (Erelt 2017: 54). Finiidne vorm on tegusõna pöördeline vorm, mis esineb lauses öeldisena ja näitab tegemist või olemist (VSL 2012). Tegusõna on lause tuumsõna, millest sõltuvad lause omadused ja mis võib esineda ka üksi (nt *Müristab.*). Lause täidab kõnes või kirjas mitut rolli, näidates eelkõige mingit sündmust või olukorda ehk situatsiooni – seda nimetatakse tähistusfunktsiooniks. Lisaks sellele kirjeldab lause situatsiooni suhet aja, koha ja osalistega ning kõneleja hinnangut selle tegelikkuse, võimalikkuse või vajalikkuse kohta. Nendest rollidest moodustub lause semantiline funktsioon, millele lisandub pragmaatiline funktsioon. Viimane näitab lause suhtluseesmärki (väide, küsimus, käsk, hüüd, soov) ja info konteksti (kas see on uus, tuntud jne). (Erelt 2017: 53–54)

[Suur koer] haukus [väga valjult].

Finiitverb on siin *haukus* ja fraasid on *suur koer* ning *väga valjult*.

Fraas on lause moodustaja, mille tuumaks on kas tegusõna käändeline vorm või mingi muu sõnaliigi sõna (v.a verb). Fraasi tüüp määratakse tuumsõna liigi järgi. Sarnaselt lause tuumale võib fraasi tuum esineda üksi, ilma laienditeta fraasina (näiteks fraasi *suur koer* asemel lihtsalt *koer*, *väga valjult* asemel *valjult*). Fraasilisust määrab see, kas selle sõnu on võimalik laiendada (näiteks fraasis *väga valjult* sõna *väga* pole võimalik laiendada). „ma laiendite suhtes toimib ka fraasi tuum põhisõnana,“ selgitab Erelt fraasi toimimist. (Erelt 2017: 55) Kuidas aga määrata, kas tegu on fraasiga või mitte? Tuleb jälgida, kas fraasi saab asendada asesõnaga ja

kas fraasi osad on lahutamatud. Fraasid käituvad lauses tavaliselt ühe tervikuna, st liiguvad koos. (samas, 54–55)

Fraasiliike on kuus: nimisõnafraas (näiteks *väike poiss*), omadussõnafraas (näiteks *väga ilus*), määrsõnafraas (näiteks *väga kiiresti*), infiniitne verbifraas (näiteks *saia sööv*), kaassõnafraas (näiteks *üle aia*) ja hulgasõnafraas (näiteks *kaks meest*). Tüüpilisemad neist on nimisõna-, omadussõna- ja määrsõnafraas, mida saab terviklikult asendada asesõnaga ja mille osi pole võimalik lahutada. (Erelt 2017: 62)

1.2. Lauseliikmed

Lauses kindlate rollidega olevaid moodustajaid nimetatakse lauseliikmeteks. Eesti keele lauseliikmed on:

1. **öeldis**, mis on pöördeline verbivorm (näiteks *Vihma sajab*.),
2. **alus**, mis tavaliselt on nimetavas või osastavas käändes olev nimisõna(fraas) ja väljendab tegijat või olijat (näiteks *Lapsed jooksevad väljas*.),
3. **sihitis** ehk tegusõnast sõltuv nimisõna(fraas), mis on omastavas, osastavas või nimetavas käändes ning väljendab seda, kellele või millele tegevus suunatud on või mis on tegevuse tulemuseks (näiteks *Ma ostsin saapad*.),
4. **öeldistäide** ehk käändsõna(fraas), mis sõltub tegusõnast *olema* ja näitab seda, kes või missugune on alus (näiteks *Need mehed on ehitajad*.),
5. **määrus** ehk tegusõna laiend, mis ei ole sihitis ega öeldistäide, ning igasugune omadus- ja määrsõna laiend (näiteks *Eile paistis päike*.),
6. ja **täiend**, mis on nimisõna laiendiks (näiteks *Valge kleit rippus kapis*.). (Erelt jt 2020: 390)

1.3. Interpunktsioon ja algustäheortograafia

Alapeatükis kirjeldan nii-öelda harjumuspäraseid ehk eesti kirjakeeles järgitavaid ortograafiareegleid „Eesti keele käsiraamatu“ (2020) põhjal. Sõnal „ortograafia“ on kolm tähendust, siin on seda mõistetud kui õpetust kirjakeele korrektsetest kirjutusnormidest ehk „kuidas kasutada tähti, kirjavahemärke, tühikuid“ (Erelt jt 2020: 46). Hilisema luuleanalüüsi

seisukohalt on olulised just punkt ja koma, kuna nende abil määrab lugeja tavaliselt lausete ja osalausete piirid, mis mõjutavad loetust arusaamist.

Interpunktsioon on kirjaliku keele üks tähtsaimaid komponente, mis aitab vältida arusaamatusi ja tähistada semantiliselt olulisi nüansse, mis muidu võiksid jääda märkamata (Parkes 2016). Eesti keeles on kirjavahemärkideks punkt (.), koma (,), koolon (:), semikoolon (;), sidekriips (-), mõttekriips (–), küsimärk (?), hüüumärk (!), jutumärgid („“), ülakoma (’), ümarsulud (()), nurksulud ([ ]), kaldkriips (/), mõttepunktid (...) ning katkestusjooned ([– –] või [- - -]). Punkt pannakse väitlause (näiteks *Vanamees vahtis vareseid.*) ning juhulühendite järele, kui need võivad tekitada segadust. Elektroonilises tekstis on peale punkti üks tühik, mida ei panda peale sisepunkti (näiteks *6.a klass*). Punkti ei panda eraldi real olevale pealkirjale ja allkirjale ning peale üldkasutatavaid lühendeid. Komadega eraldatakse järellisand, koondlause rinnastatud osad ja samaväärsed täiendid ning määrused, rindlause ning põimlause osalused, kiilud, osad lauselühendid, lauselaiendid ja sõnaga *nagu* algavad loetelud. (Erelt jt 2020: 132–147)

Algustäheortograafia käsitleb suure ja väikese algustähe tähenduserinevusi. Suur algustäht tähistab lause algust, nimesid (pärisnimesid), nimetusi ehk üldnimesid ametlikkuse märkimiseks ja tunderõhku (ülimumsuurtäht, isikustav suurtäht, *Sina* ja *Teie* suurtäht). Algustäheopositsiooni märkimise vahendid on esisuurtäht, mille puhul ainult esimene sõna pealkirjas või sellelaadses nimes kirjutatakse suure tähega; läbiv suurtäht, millega kirjutatakse kõik sõnad peale sidesõnade pealkirjas suure tähega, ja jutumärgid, mille vahele pannakse pealkirjad ja nendelaadsed nimed. (Erelt jt 2020: 77)

Mäger kirjutab juba 1979. aastal, et vabavärss on interpunktsioonist suhteliselt vaba. Erinevad vabavärssis kirjutavad autorid väldivad kirjavahemärke nii seetõttu, et värss neid lihtsalt ei vaja, kui ka seepärast, et autoril intonatsioonitahe puudub ja ta annab lugejale signaali järjest või „otse“ lugeda. (Mäger 1979: 38) Ka sel sajandil arutletakse ortograafia rolli üle vabavärssilises nüüdisluules. Näiteks väidab Kunnus, et „reeglipärase interpunktsiooni, lauseehituse ning suure ja väikese algustähe kasutamine lõhuks kunstilise vormi ja tähenduse mitmemõõtmelisuse“ (Kunnus 2013). Seega – interpunktsioon või selle sootuks puudumine on kunstikavatsuslik ning muudab värssi tähenduslikkust. Samamoodi lõhub ja loob luules tähendusi suur või väike algustäht.

Siire, interpunktsioon ja algustäheortograafia on omavahel seotud mitmel viisil. Esiteks, kui siirdega on rea lõpus näiteks järgmise algus, ei tekita punkt erilist pausi. Võime küll eristada, et siin lõppeb lause ja seal algab järgmine, kuid rea kaupa lugemine on luule puhul siiski loomulik tegevus. Teiseks, punktid, komad ja suured algustähed annavad märku lausete ja osalausete piiridest, mis omakorda näitab, millised liikmed lausesse kuuluvad ja seega siirdega eraldatud on. Ideaalse siirde tundlikkusega on eelpool mainitud rakendanud Jaan Kaplinski luuletuses „Me peame ju väga tasa käima“ kogus „Tolmust ja värvidest“ (1967: 13).

ME PEAME JU VÄGA TASA KÄIMA, silmad maas. Teil
pole vaja küsida, mida me otsime. Ammu
sai maa teile ja meie riik kukkus kildudeks
suurde ja tühja maailma. Olge
õnnelikud, kui oskate. Ainult ärge
küsi meilt, mida me loodame. Kuskil
/.../

Luuletust on tsiteerinud nii Jaak Põldmäe (1978: 47) kui ka Arne Merilai (2004: 874). Tänu siirdele kuuluvad sõnad mõlema lause konstruktsiooni ja suunavad punkte ja suurtähti ignoreerima. Kaplinski näites on iga rida selgelt loetav sisulise-vormilise tervikuna, kus ridade lõpus olevad lause algused võiksid inversiooni abil olla lauses varasemal positsioonil. Siirde ja interpunktsiooni koosmäng tekitab tugeva poetilise ning tähendusliku efekti. Luuletus poleks nii mõjuv, kui lause algus ja lõpp paikneksid samal real. Võrdluseks:

ME PEAME JU VÄGA TASA KÄIMA, silmad maas.
Teil pole vaja küsida, mida me otsime.
Ammu sai maa teile ja meie riik kukkus kildudeks suurde ja tühja maailma.
Olge õnnelikud, kui oskate.
Ainult ärge küsi meilt, mida me loodame.
Kuskil /.../

1.4. Lausekujundid

Lausekujundid ehk figuurid on taotluslikult eripärase lausestusega kujundid, kus „sõnastusvõtteina eristuvad kordused, retoorilised lausestused ja tähendusmängud“ (Merilai 2007: 47). Olulisteks siirdega tihti koos esinevateks lausekujunditeks on paradoks ja inversioon.

Paradoks on esmapilgul vastuolulistest osadest koosnevat lauset, mille lähemal lugemisel selgub, et sellel on ootamatu või sügavam tõde. Paradoksi struktuur sarnaneb oksüümoronile, mis liidab endas kaks vastakat mõistet kolmandaks (näiteks *haigelt ilus, magus valu*). (Behler 2012: 996) Merilai (2007: 50) toob paradoksi illustreerimiseks järgnevaid näiteid: *Raske on kergeks saada* (J. Kaplinski), *Vana ja kulunud / Kui noore inimese luuletus* (A. Suuman).

Inversioon on lauseliikmete ümbertõstmine, mille eesmärk on ilukõnelisus (Merilai 2007: 50). Sedasama kujundit, kus toimub sõnade järjekorra retooriline muutmine, nimetatakse ka anastroofiks. Võtted selle saavutamiseks on näiteks omadussõna kirjutamine enne nimisõna (*õun punane* vs. *punane õun*), aluse ja öeldise järjekorra manipuleerimine kunstipärasemaks (*jooksen ma* vs. *ma jooksen*) või eessõna tõstmine enne nimisõna (*laua peal* vs. *peal laua*). (Inversion, 30.03.2023)

*Kui ema suri, isa
jäi orvuks, abituks.*

(Henrik Visnapuu, “Viimne teekond”)

Seost siirdega saab siin demonstreerida korduvalt tsiteeritud luuleridadega Henrik Visnapuult, kus vahetuses on sõnad *isa* ja *jäi*. Siin on sihilik kunstilisus ja inversioon ilmselged, kuna sama materjali saaks korrapäraselt esitada järgmiselt: *Kui ema suri, jäi / isa orvuks, abituks.*, mis kaotaks värsside kahemõttelisuse ja siirde. Värsside vahel oleks lihtsalt paus, mis tähenduslikkust ei kannaks.

2. Siire

Eesti keele seletav sõnaraamat annab päringule „siire“ viis erinevat definitsiooni. Esmalt võib siire tähendada üleminekut ühest olekust või seisundist teise. Meditsiinilises kõnepruugis on siire vähist tekkinud metastaas, mis asub esimesest koldest väljaspool. Tehnoloogivaldkonnas on siire aga tehnilise operatsiooni osa, „mille vältel tööpingi lõikerežiimi muutmata töödeldakse üht ja sama pinda ühe ja sama lõikeriistaga“ (EKSS 2009). Majanduses mõistetakse siiret kui väärtpaberite õiguste üleandmist teisele inimesele. Kirjanduslik siire on viiest viimane definitsioon. (EKSS 2009) Nende tähenduste kogum vihjab lausekujundliku siirde olemusele, mis paistab olevat mingi üleminek, millestki väljaspool asumine.

Siire ehk anžambmaan (*enjambment*) on luules kasutatav lausekujund, kus süntaktiline tervik lahutatakse eri osadeks, viies ühe osa fraasist uuele reale (Brogan jt 2012: 435). Jaak Põldmäe rõhutab „Värsiõpetuses“ (1978: 47), et iga terviku lahutamine ei ole veel siire, vaid olulisem on kunstikavatsuslik taotlus: pausiga eraldatud rida saaks lugeda ka tervikuna. Nagu järgnevas näites jääb esimest rida *oma elu* lugedes mulje, et ümber kujundatakse oma elu. Edasi lugedes selgub teinegi tähendus, et elu ümber ehitatakse inimtihedat hiigelmüüri. Tegemist on ühe populaarseima näitega senistes arutlustes siirde üle, seda on kasutanud nii Põldmäe, Mart Mäger kui ka Arne Merilai.

Me teeme, teeme ümber oma elu

üht hiigelmüüri inimtihedat.

(Juhan Viiding, „Me teeme, teeme ümber oma elu“)

Kokkuvõtvalt võib öelda, et siire on lause, sõna, fraasi või silbi poolitamine viisil, kus tekib tähenduslik või rütmiline tajunihe (Mäger 1979: 38). Merilai eristab kolme siirde tüüpi: **semantilist** (esteetiline siire), mille esindajaks on Jüri Üdi / Juhan Viiding; **süntaktilist** (grammatiline ehk rütmiline siire), mida esindab Toomas Liiv, ning nn **sisesiiret**, mida esindab Ene Mihkelson (Merilai 2004: 875; 877). Viimane seob Merilai sõnul süntaktilist ja semantilist siiret, millele „lisandub aga isikupärane panus, mis paneb mõtlema kolmandagi liigi võimaluse peale“ (Merilai 2004: 876). Mihkelsoni luules võib värsi osa tähenduslikult nii ees- kui ka tagapool oleva lausekonstruktsiooniga kokku sobida. Fraasi- ja värsipiirid ei kattu, mistõttu on võimalikud erinevad tekstiloogikad. (Merilai 2004: 876–877) Etteruttavalt olgu öeldud, et käesolev töö keskendub värsirea piiril olevale siirdele, mitte sisesiirdele, ja seetõttu selle

nimega töös erinevaid siirdeid ei kutsuta, kuigi need võivad jätta olemuslikult mulje kui Merilai nimetatud sisesiirdest.

2.1. Semantiline siire

Semantilist siiret iseloomustab lisaks rütmimuutustele ka tähenduste muutumine. Omavahel vastandatakse värssi- ja lausetähendus, mis võimaldab ümber hinnata eelmise värssi mõtte. Tähelepanu tagasipööramine on muu hulgas üks luule olemuslikke tunnuseid: värssiridade struktuur on omavahel seotud, esile tuuakse keele või vormi eneseleosutus. Taoline jaotus aeglustab vastuvõttu, kuna sunnib loetut pidevalt ümber hindama. Semantilise siire puhul jäävad korruga kõlama nii värssi osatähendus kui ka lausetähendus. Mõjuvus kasvab, kui need tähendused on üksteisele vastupidised ja tekib teatav paradoks. (Merilai 2004: 875)

Suur ja ilus on mu kodu

ilma seinata.

(Juhan Viiding, „Koht“)

Samale vasturääkivusele viitab Princetoni entsüklopeedia, kus kirjeldatakse lugemiskogemust siire kohtamisel. Lugeja saab vastakaid signaale, sest fraasi katkemine osutab meetriliselt pausile, kuigi fraasi seisukohalt peaks mõte jätkuma. Need signaalid muudavad lugemist pingelisemaks, sest algne ettekujutus loetust pööratakse ümber. (Brogan jt 2012: 435)

2.2. Süntakiline siire ja selle tüübid

Merilai kirjeldab süntakilist siiret kui tähenduselt vähem ütlevamat, kuid siiski tootlikku siirdetüüpi. Omavahel põrkuvad proosaline sõnakasutus ja luuleline vorm, mida süntakiline siire aitab muuta luulepärasemaks. (Merilai 2004: 876) Nii Merilai (2004: 876), Põldmäe (1978: 48) kui ka Mäger kasutavad süntakilise siire illustreerimiseks Toomas Liivi luuletust „Kadakaokkad helisesid“, mille abil näitlikustas Mäger oma uurimust juba 1973. aastal (581). Proovin siinkohal tuua uurimistöösse värskeimat loomingut ja illustreerin mõnda siirdetüüpi värssidega Sanna Kartau luulekogust „Ma hääletan selle sõja poolt oma kehaga“. Viimase puhul osutab siire esinemisele Mihhail Trunin arvustuses „Semantika ja pragmaatika vahel“ (2022).

Süntakilise siire jagab Mäger kolmeks: irdsiirdeks (*rejet*), võrdsiirdeks (*double-rejet*) ja liitsiirdeks (*contre-rejet*). Irdsiire jätab fraasilõpu järgmise rea algusesse, võrdsiire jaotab fraasi kahe rea vahel enam-vähem pooleks ning liitsiire jagab fraasi alguse esimese rea lõppu ja teise

osa uue reale. (Mäger 1979: 42–43) Fraaside all näib autor silmas pidavat seda, mida varasemalt käsitlesin lausena, ehk näidete põhjal on pigem eraldatud lauseliikmed, kui et nimisõna- ja muud fraasid.

Põldmäe käsitlest saab eelnevale lisada veel sõnatasandi siirdetüübid, milleks on:

- 1) foneemsiire (siirdega on eraldatud ühe sõna häälikud),
- 2) silpsiire (eraldatud on ühe sõna silbid, näiteks
*küpsisetainast lakun SINU lihtsalt või-
matult hea musta pipra juus SINA mu peal* (Kartau 2022: 68),
- 3) komponentsõnasiire, kus eraldatud on liitsõna komponendid ja
- 4) sõnasiire (eraldatud on ühte rütmisõnasse, sõnaühendisse või fraasi kuuluvad sõnad)
(Põldmäe 1978: 47), näiteks
*Kas miskit juua soovid? Selle laua
ajalugu oled kuulnud? Või sõrmi jõulukaktuse* (Kartau 2022: 60).

Fraasi ridadevahelise jagunemissuhte asemel võib siiret vaadelda ka süntaktiliste katkestuste ehk pauside alusel, näiteks „siire aluse ja öeldise, öeldise ja sihitise, täiendi ja nimisõna vahel jne“ (Mäger 1979: 43).

Üks tasand ei välista teist, fraasi- ja sõnatasandi siirdetüübid esinevad enamasti koos. Eelnevalt toodud näites *küpsisetainast lakun SINU lihtsalt või- / matult hea musta pipra juus SINA mu peal* (Kartau 2022: 68) seostub sõna *või* selle reaga, millel ta asub, võimaldades lugejal semantiliselt pidada seda küpsisetaigna juurde kuuluvaks. Edasi lugedes selgub, et morfoloogiliselt on silp seotud sõnaga *SINU lihtsalt võimatult hea musta pipra juus*.

2.3. Ebasiire

Põldmäe nimetab siirde probleemiks süntaktiliste ja intonatsiooniliste üksuste vahelist probleemi. Enamasti moodustab värs intonatsioonilise terviku ning selle lõhkumine purustab värsi automaatse tajumise. Värsisiirdes on murekohaks inversioon, kuna „süntaktiliselt ja mõtteliselt ühtekuuluvad sõnad on küll lahutatud, kuid ei järgne vahetult üksteisele, sest nende vahele kiilutakse mingi teine süntagma või selle osa“ (Põldmäe 1978: 50). Siis on tegemist ebasiirdega, kuna rõhutatud on ebatavalisi pause ja rütmi, mis on loodud süntaktiliste vahenditega. Ebasiirdeks võib pidada ka kõiki lausete, süntagmade või sõnaühendite poolitamisi, kui nende algus kattub värsi algusega ja lõpp värsi lõpuga. Põldmäe nimetab üheks

ebasiirde esinemise näiteks eesti regilaulu, kuna seal „kattuvad jagatud lausete või süntagmade piirid värsipiiridega“ (samas: 50).

3. Analüüs

Selles peatükis keskendun Tõnis Vilu luulekogude „Libavere“ ja „Kõik linnud valgusele“ peamiselt esinevate siirdetüüpide näidete kogumisele ja analüüsimisele. Valik on tehtud subjektiivse hinnangu põhjal – olen välja toonud need värsid, kus siire on tugevalt esil ning tänu siirdele (taotluslikule või mitte) tekib mitu tõlgendusvõimalust. Olen kogunud rohkem siirdejuhtumeid, kui olen oma töös esitanud, ja siin olev valim ei hõlma sarnasuste tekkimise tõttu kõiki siiret sisaldavaid värsse. Kuna uurimismaterjal on eraldatud luulekogu kaupa eraldi peatükkidesse, viitan lehekülgedele ainult numbriga sulgudes (näiteks *read* (1)).

3.1. „Libavere“ (2018)

Tõnis Vilu kogu „Libavere“ (2018) puhul peaks esmalt vaatlema luuletuste kirja pilti ja ortograafiat. Varasemalt mainitud harjumuspärased reeglid (või normingulise keele) on autor „aknast välja visanud“ ning kirjutanud sõnu ja lauseid häälduspäraselt, kasutanud murdepäraseid jooni (nt *rääkida* asemel *reakida* (25)), muutnud foneemide järjekorda või neid sootuks ära jätnud, kuid seda kõike piirini, kus lugejal on siiski võimalik luuletusi n-ö dešifreerida. Näitena häälduspärasusest võib siin tuua sõna *tunnundeselgus* (7), kus *n* hääldub kõnekeeles pikemalt kui kirja pildis ja kaashäälikuühendis konsonantide ühekordselt kirjutamise reeglit on eiratud. Häälikute ebareeglipärasest kirjutamist (kas mitmekordselt või vales järjekorras) kohtab kogu teoses, näiteks *Se olli essmene lõunauinak* (8), *Üskindus on sellest aiast* (11), *Üsk America-mies Fedrik Jemeson* (26) ja nii edasi. Kokku on kirjutatud sõnad, mis muidu liitsõnu ei moodusta (näiteks *kõige armsama* asemel *kõiksearmsama* (53), *ma ei näita* asemel *mainäita* (17)), oma osa on selles ka häälduspärasusel. On korduvaid silpe, näiteks sõnas *rögisedeseds* (47) ja *teadvustususes* (8). Luulekogu tervikuna lugedes jääb mulje, et ortograafia muutub järjest metsikumaks ja keerulisemaks, normingupäraselt kirjutatud sõnu jääb järjest vähemaks, mingeid läbivaid reegleid pole (sõna kirja pilt võib muutuda ühe luuletuse jooksul, näiteks lk 50 *karaktr* on 10. reas juba *karahterr*). Taolised sõnamängud võivad lugejat suunata täpsemalt lugema, mõtestama ja kokkuvõttes „olema rohkem kohal“, kuna luuletuste sisuliseks mõistmiseks on vaja sõnad ja laused enda jaoks selgeks teha. Samas jääb mõnikord segaseks, mis see sõna siis on, millele autor viitab, ning see annab voli subjektiivseks semantikaks. Kõigest hoolimata on luuletustes alles punktid, komad, suur- ja väiketähed, mis võimaldavad lugejal vähemalt lause ja fraasi ulatust tajuda.

„Libavere“ eriskummaline vorm on ka arvustajatel esimene punkt, millel peatutakse. Joosep Susi ja Jaak Tomberg avavad esmalt teose kaanepildi tähenduslikkust, kuid järgmine peatus tehakse luulekogu keelel ning kinnitatakse minu eelnevalt tehtud tähelepanekuid – segatud on erinevad registrid, tähtede järjestus, vana ja uus eesti keel. Mainitakse ära ka kõnekeele tunnused, mida teoses ei kohta: „/.../ järjeotsimist ja ümbertegemist, häälightsusi ja vasturääkivusi. Isegi siire ja inversioon nihkuvad sedavõrd tagaplaanile, et jäävad pea märkamatuks.“ (Susi, Tomberg 2019: 127) Vigane register toimib luuletustes eneseleosutamisenä, mis saavutatakse tänu suutmatusele üldse midagi selgelt kirjutada. „Libavere“ toimetemehhanism on kõikide nende vigade puhul süsteemsuse puudumine. (Susi, Tomberg 2019: 127–128)

Henrik Sova alustab oma arvustust keelelistest tähendustest, normidest ja kõrvalekalletest rääkidest. Ta osutab, et „/.../ regulaarne normist kõrvalekaldumine muutub sobivas kontekstis ise normiks ja sellisel juhul pole enam tegemist pelgalt veaga.“ (Sova 2019: 131) Teisenenud norm võimaldab omakorda luua uusi tähendusi. Vilu register ei seostu ühegi subkultuuri, kirjutamistehnika või keelemänguga, kuid regulaarsed kõrvalekalded loovad oma normi ja ootuste horisondi. Nihestatud vorm ja sisu toetavad üksteist, luues oma kooskõlalise ja terviku. (Sova 2019: 131–132) Mirjam Parve võrdleb oma arvustuses keelt algatuseks kipsplaadiga – praktiline, ent ka sellest võib ühel hetkel isu täis saada. Keele reeglipärasus ei lase meil end mõnikord vabalt väljendada, lõpetades mõtted justkui ise meie eest (näiteks riimid). „Tõnis Vilu tundub üritavat sellest voolust välja rabeleda, rääkida keelt, mitte lasta keelel ennast kanda,“ ütleb Parve (2019). Pille-Riin Larm sedastab oma arvustuses lõpuks, et ehk on tegemist vaid „ortograafiavabadusega.“ (Larm 2018: 13)

Järgnevates alapeatükkides käsitlen „Libaveres“ esinevaid siirdetüüpe. Lähtun oma jaotuses Mägra mainitud võimalusest vaadelda siiret süntaktiliste katkestuste alusel; toon välja juhtumeid, kus esineb sõna-, silp- ja foneemsiirdeid ning analüüsin tekkivaid tähendusvõimalusi.

3.1.1. Siire lauseliikmete vahel

Selles kolmeks värsireaks jagatud lauses *Vanhasti oli mõttepuhtus tähtis / kuid tõttütelda mõteluhtus on / lihtsalt kitsarinnaline . Päälegi (7)* on siire teise värsi lõpus, kuna seal toimub süntaktiline katkestus **öeldise on** ja **öeldistäite kitsarinnaline** vahel. Selline jaotus võimaldab lauset lugeda mitmel viisil: esiteks võib seda mõista nii, et mõttepuhtus oli kunagi tähtis, kuid

nüüd on olulisem mõtete luhtamine; teine võimalus on lugeda järjest sõna-sõnalt, kus selgub, et *mõtteluhtus on lihtsalt kitsarinnaline*. Lisaks siirdele peab siin tähelepanu pöörama ortograafiales, sest *l* ja *p* asuvad klaviatuuril lähestikku ja *mõtteluhtus* võib samas olla *mõtepuhtus* ning taaskord kogu lause semantika pea peale pöörata.

Ridades *õpi palju tahad – ja ett ma ole / lõpeks mittemiski, mittekeegi / , soperdsi.. Ma saan hakkama / nendes lõppututes ajutihnikes*. (7) koostab lüüriline mina enda kohta loetelu: *mittemiski, mittekeegi, soperdsi*, kus viimane sõna tähendab tõenäoliselt *soperdist*. Siirdega eraldatud *soperdsi* satub samale reale järgmise lause algusega *Ma saan hakkama*, mis käivitab uue lausekonstruktsiooni ning *soperdsi* toimib nii **määruse** (*soperdsi saan ma hakkama*) kui ka oma kuuluvusjärgse lause **öeldistäitena** (*ma olen soperdis*). Lause *Ma saan hakkama* jätkub järgmisel real – *nendes lõppututes ajutihnikes*. – ja muudab eelneva spekulatsiooni taas vastupidiseks, kuna lausuja väidab sellega, et tuleb oma mõistuse tihnikutes toime, mitte ei saa vaevu hakkama.

Siiret näeme ka järgmistes ridades: *Ei kuule lihtsalt ja vaikust / p eab kah ju kuulma. Telkust / tunnen vahest vallgete / sirrgete hammaste / kriukksumist. (kesse üldse, (10) kus see eraldab **aluse** vaikust ja **öeldise** peab kuulma*. Koos *vaikuse* ees oleva mitmekordse tühikuga, mida saab mõista pikema pausina, võib lauset lugeda ka järgmiselt: *Ei kuule lihtsalt ja vaikust!*. Siire võimaldab rida tõlgendada kui väidet, et lüüriline mina ei kuule midagi ning nõuab vaikust. Järgneva rea lõpus on taas katkestus **määruse** *Telkust* ning **öeldise** *tunnen* vahel, mis pakub võimaluse lugeda lauset kui *vaikust peab ka ju telkust kuulma*, mis on paradoksaalne väide või hoopis soov, et telekas ei teeks häält.

Lause *Õlad on sõlmes ku tänaval / kõnnin sest peljan mõnd / peni kees võõrast ajast / haugatab*. (10) on siiretega eraldatud neljaks reaks ning iga rida pakub tänu katkestustele ja mitmeti loetavale ortograafiales mitut tähendusvõimalust. Esimeses reas tehakse katkestus **määruse** *tänaval* ja **öeldise** *kõnnin* vahel. Kuid kas sõna *ku* tähendab *Kuu* või *kui*? Kas autor viitab *Kuu tänavale* või ütleb, et *kui tänaval ...?* Mõlemad variandid on tõenäolised, sest *kui*-d on autor näiteks 8. leheküljel kirjutanud samuti *ku*-na, kuid tänav loob konteksti, et võidakse rääkida *Kuu tänavast* Karlovas (Tõnis Vilu elab / on elanud Tartus). Teisele reale viidud *kõnnin sest peljan mõnd* annab siiski märku, et varasemalt sooviti pigem öelda *kui*. Uus rida täpsustab eelmist ning kannab samas omaette tähendust, et lausuja kardab *mõnd'* ja taas jääb selgusetuks, mis siis hirmu valmistab. Värss *peni kees võõrast ajast* loob selgust – lüüriline mina kardab koera ja jälle tekib uus segadus, sest ootuspärase kohamääruse *aiast* asemel on ajamäärusena

loetav *ajast*. Lause lõppeb neljanda siirdega, kus uuele reale on eraldatud **öeldis** *haugatab*. Omal moel on tegemist pingelangusega, sest lüüriline mina on mitme rea vältel maalinud küllaltki agressiivse ootuste horisondi – koer võib rünnata, olla pärit võõrast ajast, võib-olla on just Kuu tänaval midagi ohtlikku – kuid lausujal on hirm koera haugutamise, mitte isegi haukumise või hammustamise ees.

Politik ka pole või mõni jätab 13. leheküljel võimaluse lugeda seda iseseisva lausena, kus lausuja ütleb (lähtudes ka ülejäänud luuletuse kontekstist), et ta ei ole ei poliitik (ega ka keegi muu). Järgmine rida *tähtes nina et ostustada* jätkab ja selgitab eelmist, kuid siingi võib jääda mulje, et lause on tegelikult lõpetatud. Kolmandas reas on aga süntaktiline siire **aluse** *ma* ja **öeldise** *tunnen* vahel ning seda saab lugeda kurvameelse tõdemusena – ma pole poliitik, et otsustada selle üle, kas olen väär või mitte. Järgnev rida saavutab rida haaval lugedes samuti tähenduslikkuse tänu siirdele *lhtsalt tunnen*. *Mõnkord*, kus luulemina justkui nendiks, et ta tunneb (tundeid) ainult mõnikord. Luuletuses nendele ridadele eelnevad ja järgnevad pausid jätavad mulje, et on lihtsalt katkestused, et read püsiksid enam-vähem ühepikkusena ja erilisi tähendusmuutusi need ei kannu.

Semantilist siiret võib märgata 21. leheküljel, kus lausuja kirub riigisüsteemi, politseiametit ja iseennast. Neljandas reas *Kyll on lõiv massmata: küll pilt jääb alguses mulje*, et pabereid ajades peab lisaks lõivule nüüd ka pildi eest maksma. Lause teine pool on siirde tõttu viiendal real, eraldatud on **alus** *pilt* ja **öeldis** *tegemata* ja see tekitab semantilise erisuse – pilt on tegemata, mitte maksmata.

Lüüriline mina spekulatsioonib biosemiootiku mõtete üle ja vaatleb inimlikkuse olemust. Värssides *et se pahha oless A peab arvestama / et se on ebä-inimlikk. Unistus / hharmonialisist ökopärädaisist oo / totalitarnõe unenägu sest tolle* (38) algavad kaks esimest rida sidesõnaga *et*, mis viitab värsside osalause järgi jaotamisele. Teise rea lõpus viib siire järgmisesse värssi määrustäiendi *hharmonialisist ökopärädaisist* ja fraasi põhiseõna *Unistus* saab toimida kuuluvusjärgse värssi osana: ... et see [jätkusuutlikkus] on ebainimlik unistus. Tsiteeritud luulelõigu kolmas rida lõppeb topeltvokaaliga *oo*, ja seda saab lugeda hüüatusena (*Unistus harmoonilisest ökoparadiisist – oo!*), ent siirdega uuele reale viidud (**öeldistäide**) *totalitarnõe unenägu* täpsustab, et eelnevalt on mõeldud **öeldist** *on*.

Lausuja arutleb mõtlemise kasulikkuse üle omaette olijale ja jõuab järeldusele, et olemisel ja mõtlemisel pole midagi viga. Ridades *Linn aint kahele-----riik / ei saa sele mõtttega*

hakama. (62) konstrueeritaks justkui väide, et kahele (inimesele?) mõeldud linn on riik. Semantika jääb üsnagi tunnetuslikuks, kuid pakun, et lüüriline mina võib siin silmas pidada, et (paari)suhe kahe inimese vahel ongi juba riik; selles on oma reeglid, kokkulepped ja neile kahele piisab vaid teineteisest. Siirdega on teise värssi eraldatud **öeldis** *ei saa*, **alus** *riik* jääb eelmisse värssi ja tekib mitmeti mõistetavus. Teist rida lugedes olukord selgineb ja mõistame, et riik ei saa hakkama mõttega kaheinimese linnast (ehk suhtest?). Sidekriipsude rohkus tekitab efekti, et linn ja riik on üksteisest väga kaugel või rõhutab ideed, et teised (riik) ei mõista nende suhet (linna) või toimibki linna ja riigi vahel väga pika mõttekriipsu või võrdusmärgina (linn kahele = riik).

Lausuja kõneleb edasi, ta pole tahtnud endast inimlikku soojust tõrjuda ja taas läheb olukord siirde seisukohalt põnevaks: *ärge saage must arru ; / valesiti. ma ole lihtsalt / yts piiiisikeene askeet*. (62) **Määrus** *valesiti* on inversiooniga nihutatud lause lõppu, eraldatud semikooloniga ja takkaotsa viidud siirdega uue värssi algusesse. Nii võimegi algselt lugeda, et lausuja tahab, et temast ei saadaks aru. *Valesiti* pöörab mõtte ümber, lüüriline subjekt taotleb tegelikult mõistmist. Sellise juhtumi puhul võime kõneleda semantilise siirdest. Samas värsis, mis algab määrusega *valesiti*, hakkab ka uus lause ja võib taas kaaluda võimalust, et mängus on inversioon ja lauset võiks lugeda nii: *Ma olen lihtsalt valesiti*. Järgmises värsis on **öeldistäide** *yts piiiisikeene askeet*, mille siire on lahutanud eelmisel real olevast **öeldisest** *olen*. Sõna *valesiti* lõpus on küll punkt, ent ülejäänud luuletuste vormi arvestades ei ole keeruline sellest üle lugeda ja pausi peaaegu et ei tekigi.

3.1.2. Siire fraasi osade vahel

Lausuja mõtiskleb lapsepõlve mälestuse üle, kus ta lõunauinakut ei teinud. Vaatamise ja passimise aeg on juurde saadud, lüüriline mina jõuab mõtteni praegusest unetusest. Ridades *prygi.. Kõikk on tgl't prüki—ei ole / miskit ,, ärra viskamist ,, , on aint* (8–9) vaidleks lausuja justkui enesele vastu. Eelnevalt üleskeritud enesevihkamise mantrale järgneb väide *Kõikk on tgl't prüki* ja siis *—ei ole*. Ehk tahab lüüriline mina rõhutada just enese väärtusetust maailmas ning ängistuses tehtud üldistuse (*kõik on prügi*) kohe ümber lükata (*ei ole!*). Edasised värsidead kummutavad selle idee, lausuja jätkab süngelt – ei ole mingit äraviskamist, asju tõstetakse vaid ühest kohast teise. Eelnevad lugemisvõimalused loob just siire **öeldise** *ei ole* ja **fraasi** *mingit äraviskamist* vahel ning lüürilisele minale omane häälte polüfoonia.

Värssides *Paistb et igalühel on miski / enese vaikus või vähemasti / piaks olema*. (10) toimib siire juba esimesel real, kui lahku lüüakse **nimisõna**fraas *miski enese vaikus* ja tuumsõna jääb teisele reale. Ootuspäraselt võiks esimest rida lugeda kui *Paistab et igalühel on midagi*, kuid fraasi jätkumine purustab selle ootuse. Siin võib siiret käsitleda ka tähendusrikka pausina, mis mõjustab *vaikust*. Teisel real on taas katkestus ning uuele reale viiakse öeldis *piaks olema*, mis erilisi tähendusvälju küll ei tekita, küll aga võib süvendada muljet *vaikusest*.

Süntaktilise siirdega on viie värssi vahel jagatud lause *Aint et ma põle miski uus / inimne vaid nemad / vaatavad minusse ja mina / peegeldan vastu nigu tume / jõgi.. Keep on moving* (14) Esimesel real on katkestus **nimisõna**fraasis *uus inimene*, järgmisele reale viiakse nimisõna *inimene*. Omadussõna *uus* jätab seega võimaluse lugeda seda kokku alusega *ma*, kuid tähendusmuutust see ei tekita, pigem on siin tegemist rõhutava pausiga. Järgmine katkestus aluse *nemad* ja öeldise *vaatavad* vahel tekitab seevastu semantilise siirde, kuna lugeja hindab eelnevalt loetud väite *mitte mina pole uus inimene, vaid nemad* ümber. Kolmanda värssi lõpus on eraldatud alus *mina* ja öeldis *peegeldan*, mida on võimalik lugeda nii tähendusrikka pausina kui ka viisil, et *mina* kuulub inversiooni abil eelmise fraasiga kokku (*vaid nemad ja mina vaatavad minusse*). Järgmine rida lõppeb **nimisõna**fraasiga *tume jõgi*, kus tuumsõna *jõgi* jääb uuele reale koos lausega *Keep on moving [jätka liikumist]*. Selline paigutus jätab vähe ruumi fantaasiaks, sest punktist hoolimata loeme need omavahel pigem kokku ja on selge, et *jõgi keep on moving*. Omadussõna *tume* jätmisele reale võimaldab tekkida teataval ootusel, mis nimisõna võib järgneda (või autori stiili arvestades – kas üldse järgneb), näiteks kas peegel, järv, loik või muud taolist.

Vilu siirdekasutuses kordub teatav muster. Tähendusrikkad katkestused esinevad ühe või mitme järjestikuse lause vältel, kujundades rea kaupa lugeja arusaamist semantilisest tervikust ümber. Leheküljel 17 on ridu katkestatud kohtadest, mis aitab hoida luuletuse vältel sarnast reapiikkust ja on tõenäoliselt vormilise taotlusega, kuid lausete *Mõtlesin ka et äki mainäita piisvalt / initsiivi üles.: et ei otsi armastust / piisava päähakkamisega.. A tõtt / öelda ma lihtselt kartsin et saan valu*. juures on rea kaupa lugedes näha süntaktilisi katkestusi, mis arusaama loetust järjest muudavad. Esimesel real on paus **nimisõna**fraasis *piisavalt initsiatiivi*, rea lõppu jäetakse mäarsõna ning uuele reale viiakse nimisõna. Siire tekitab nii pausi kui ka ootuse järgneva sõna suhtes (näiteks *äkki ma ei näita piisavalt oma keha, võimeid vms*). Järgmine rida toob selgust – *initsiivi üles.: et ei otsi armastust* – ja sõna-sõnalt lugedes saab arvata, et lausuja ei otsigi armastust, kuid kolmas värss täpsustab eelnevat fraasiga *piisava*

päälehakkamisega, millele järgneb uue lause algus *A tõtt*. Siire **liitsõna komponentide** vahel (*tõtt / öelda*) on tähenduslik, kuna sõna *tõtt* eelnevaga kokku lugedes võib osalause sõnumist aru saada ka nii: *ma ei otsi armastust piisava pealehakkamisega... aga tõtt?*. Viies rida välistab selle võimaluse, lausuja väidab, et *tõtt-öelda* kartis ta lihtsalt valu saada.

Ridades *kauget kauget laulu sealt / võeraste metsade vahelt. / Vbla ma veel pelgan seda / iseoma kielt ja luulu.* (25) on näha sarnasel moel toimivat siiret **nimisõnafraaside** osade vahel. Lüüriline mina räägib ideest olla erak, ent iga kord, kui võiks plaani täide viia, mõtleb ta ümber. Näitena toodud ridade kahes esimeses värsis võib siire pakkuda tähendusrikka pausi (*sealt ...*) või viidata ainult esimest rida lugedes mingile eelmainitud kohale. *Võõraste metsade vahelt* täpsustab tekkinud konnotatsiooni. Teise rea lõpus on punkt ning seal omakorda siiret ei teki. Kolmandat rida omaette lugedes saaks arvata, et lausuja kardab *võõraste metsade laulu* või hoopis seda „eraku värki“, ent siirdega irrutatud tuumsõnad *kielt ja luulu* panevad paika, et luuletuse subjekti hirmutavad hoopis need. Tähendusi laiendab sõna *luulu* kirjpilt – luuletuse varasema sisu põhjal pakuks, et see tähendab *laulu*, ent luulekogu tervikuna arvestades ei ole paranoilised luulud sugugi ebatõenäolised. Kas peljata oma sisehäält, hingelaulu või hoopis väljamõeldisi, paranoilisi ideid? Lõplik tähendus on lugeja kätes.

3.2.3. Teisi siirdejuhtumeid

Lisaks sõnasiirdele võib „Libaveres“ kohati märgata Mägra ja Põldmäe siirdejaotuses domineerivaid foneem-, silp- ja komponentsõnasiiret, kuid semantiliselt need alati sama suuri tähenduserinevusi ei põhjusta, nagu seda tegi seda sõnasiire ehk siire fraasi osade või lauseliikmete vahel. Eelnevalt on nimetatud **siire liitsõna komponentide vahel** (*piisava päälehakkamisega.. A tõtt / öelda ma lihtsalt*) (17), kuid sarnaseid näiteid on veelgi. 51. leheküljel lööb siire lahku liitsõna *hädavajalik* ridades *Leida see 0 see häda- / vajalik tühjus eneses.*, ja esimene rida võiks nii viidata häda ja nulli leidmise vajadusele. Sõna lõpus olev sidekriips tekitab küll eelduse, et tõenäoliselt järgneb teine sõnapool, kuid sellest hoolimata saab rida lugeda eraldiseisvalt. Teise reaga selgub sõna täistähendus, ümber hinnatakse värsside mõte: enda sees on vaja leida see hädavajalik tühjus.

Read *oled se sina sääl auutus.? armast / ustundemägi .. Öhtu juba ütlen* (54) näitlikustavad **foneemsiiret**. Lausuja pöördub kellegi poole ja küsib, kas on see tema seal autos? Esimese sõnaosa *armast* järel pole sidekriipsu, tegu võib olla autori juhusliku kirjaviisi tulemiga või teadliku valikuga. Mainitud sõna võib katkestuse tõttu lugeda kui nimisõna *armas* või verbi

armastama mingi vormina. Teine sõnapool (*ustundemägi*) üksi eksisteerides eriti tähenduslik ei ole.

Lüüriline subjekt räägib mälestustest ja teeb nende põhjal järelduse: osadel inimestel ei ole taktitunnet, et näha seda, et teised on ka inimesed. Tagarääkijate jutt on inetu ja rohmakas; keel ei hooli puhtusest, ent see *hoolib psükoogilisist südämetun- / ndest. Seda o lausa kuulda kohe.* (44) Kaashäälikuühendis kõikide häälikute ühekordselt kirjutamisest on autor vaadanud mööda, kuid normivälisest kirjapildist hoolimata on silbitamine tehtud õigesti – paus on tehtud kahe kõrvutioleva konsonandi vahel. Luuletuse kirjapildist lähtudes võis **silpsiirde** eesmärk olla reapiikkuse kärpimine. Sisuliselt oli siirde mõte ilmselt kõnekas paus mõtte ja hääldamisel *n*-i rõhutamiseks. Huvitaval kombel lõhutakse nii silpsiirde kui ka foneemsiirde näidetes sõna *südäme-/armastustunne*, kogus kõlav sisemine murtus kajaks justkui vastu ka siin, sarnaste sõnade lõhkumise tasandil.

3.2.4. Siire „Libaveres“

On see olnud autori taotlus või mitte, siire on „Libaveres“ vigase registri domineerimisest hoolimata selgelt märgatav ning kujundab lugeja arusaama loetust mitmel juhul ümber. Kirjavahemärke on kõikjal ja ohtralt, mis paneb isegi lausete ja osalausete piire märkivatest komasid ja punkte eirama, kuna märkide usaldusväärsus on kaheldav.

Üldistades võib öelda, et vähemalt näiliselt tundub siiret lauseliikmete vahel olevat rohkem, kuid teisi siiretüüpe. Kõige vähem kohtab luulekogus foneem-, silp- ja komponentsõnasiiret. Siirde tähendusvõimalusi mõjutab samuti inversioon, mille abil saab sõnu vähemalt mõtteliselt tõsta mõne teise konstruktsiooni osaks. Siirde põhjustatud semantilisi võimalusi on enamasti kaks: see, mis tekib rea tasandil ning järgmine, mille saame teada alles edasi lugedes. Nendele tähendusväljadele lisanduvad sõna- ja lausetasandi anomaaliad, mis omakorda võimendavad või muudavad siirdest tekkinud tähendusvariante.

3.2. „Kõik linnud valgusele“ (2022)

Luulekogu „Kõik linnud valgusele“ kõige silmatorkavamaks vormiliseks eripäraks on suurtähtede ja interpunktsiooni puudumine. Pause loovadki just realõpud – mõnikord siirdega, mõnikord ilma. Punktide, komade, suurtähtede ning teiste tunnusteta, mis tähistavad lausete ning osalausete piire, võivad fraasid kuuluda kokku mõlemal pool oleva lausega. Näiteks ridu *upitan end hommikul üles eneseviha tulise oraga / topin põske siledaid rannakive et suunurgad püsiksid all pole* (16) saab lugeda kahtemoodi: kas end aetakse hommikul tugeva enesedistsipliiniga üles või enesevihaga hoitakse suunurgad all. Võrreldes „Libavere“ dešifreerimist nõudvate sõnade ja interpunktsiooniga on „Kõik linnud valgusele“ esmapilgul klaarima vormiga, ent siinsed mälupeeglid ja stseenid nõuavad süvenemist.

Luulekogu puhul märgivad arvustajad üksmeelselt, et tegemist on meisterliku teosega. Aare Pilve arvustus algab isiklikku lugemiskogemust väljendava tõdemusega, et isegi neljakordsel lugemisel pole võimalik mõista, kuidas tekstid on tehtud. Ei ole aru saada, kuidas lause moodustub, kuna interpunktsiooni pole ja värsiliigendus näib juhuslik. Lausepiiride puudumine loob hapruse efekti, teksti peab ettevaatlikult lugema, et „läbi ei vajuks“. Ootamatud pöörded ja paradoksid ainult lisavad sellele mõju, tekstikulg on ennustamatu ning ühtegi võtet eraldi analüüsida pole justkui võimalik. (Pilv 2022: 164–165) Ka Loomingus ilmunud Katrin Väli arvustuse pealkiri on juba kõnekas – „Puhakujuliselt haige mehe psühhograafia“ – ning just vaimse haiguse temaatikat ta kõigepealt vaatlebki. Vormi käsitledes nimetab arvustaja luuletusi pigem lõikudeks ja pakub kompositsiooni aluseks järgmise struktuuri: esmalt on kirjutatud pikem tekst, seejärel jagatud see lõikudeks ning siis pandud sobivasse järjekorda. Kirjavahemärkide puudumine võimendab tõlgendamisvõimaluste ulatust, kuid „././ nende lausungite struktuur sellest suurt ei muutu“. (Väli 2022: 995–996) Peeter Sauter, kes vaatleb Sirbis Loomingu Raamatukogu teoseid, kommenteerib kõnealuse luulekogu kujundeid, autoripositsiooni, sisu; vormi poolest nimetab Sauter tekstitükid miniatuurideks. Ta võrdleb luuletaja tekstiloomet Kalju Kruusa omaga ja toob esile Vilu registrite kooseksisteerimise – kõrvuti on tavapärane ja kõrge, argine ja abstraktne –, milles luuletaja mõjub võrreldes teiste autoritega originaalselt. (Sauter 2023: 25) Kui sisu puhul olid arvustajad ühel nõul, siis vormi osas on lood teised. Pilve tekstid, Väli lõigud ja Sauteri miniatuurid – Vilu on luuletaja, aga „Kõik linnud valgusele“ on tehtud millestki muust kui luuletustest.

3.2.1. Siire fraasi osade vahel

Siire ja kirjavahemärgitus pakuvad ridades *pean lähenema mälestusele soome lahe poolt olen hõre / merejää kõrkjate vahel seisin siinsamas rannas kümme* (6) suisa neli lugemisvõimalust. Esimene oleks järjest lugedes lauseliikmeid arvestav jaotus *Olen hõre merejää kõrkjate vahel*, mida võib tõlgendada kui lausuja suhtumist endasse – ta on kergesti murduv, õrn isiksus. Uuesti lugedes võib siire jääda isegi kõrvale ning lause lõppedagi rea lõpuga (*Olen hõre.*), järgmisel real kirjeldataks siis kohta, kus luulemina kunagi viibis (*Merejää kõrkjate vahel –/, seisin siinsamas rannas kümme aastat tagasi.*) Kolmandal lugemisel võib siiret näha **nimisõnafraasi** osade vahel, eraldatud on omadussõna *hõre* ja tuumsõna *merejää*. Sellisel lugemisel võiks uus lause alata määrusega *Kõrkjate vahel seisin ...* ning luuletuse subjekt võrdleks end taas millegi hapraga, kus siire (*hõre / merejää*) süvendab tähenduslikkust. Kui aga arvestame fakti, et lause tuumsõna on tegusõna, mis võib esineda üksi, siis tekib ka neljas lugemisvõimalus: lausuja sedastab oma olemasolu (*Olen.*), millele järgneb uus lause *Hõre merejää kõrkjate vahel, seisin siinsamas ...* Sellises jaotuses siire erilist tähenduslikkust ei tekitaks.

7. leheküljel tekitab siire **nimisõnafraaside** osade vahel teatava ootuse selle sõna suhtes, mis võiks järgneda. Real *puulehed hurda pargi tiigis nagu laevukesed tänavalambi* oleks eeldatav sõna näiteks *valgel* (või midagi, mis seostub valgusega), kuid järgmisel real on fraasi tuumsõnaks hoopis *peegeldus hoiab neid servapidi kokku puutumast minu*. Ootuspäraselt võiks siin lause jätkuda sõnaga *minu* (kingaga, varjuga vms), uuele reale minnes mõistame, et lause lõppes sõnaga *puutumast* ning *minu silm* kuulub kokku järgmise lausega.

Luulemina esitab küsimusi: kas üldse loeb, et tunneb end rumala ja hirmununa; miks peaksimegi ellu jääma? Jõudes depressiivsete eluliste küsimuste juurest korraga mälu piltideni *meil on siilipead poisipead üks / must kamm täis vanu juuksekarvu ja umbsõlmi me ei suuda* (19), kus siire lööb lahku **nimisõnafraasi** *üks must kamm (täis vanu juuksekarvu ja umbsõlmi)* või jääb sootuks olemata (*meil on siilipead poisipead üks*) ehk mingil põhjusel juuksestiilid võrdsustatakse. Variant oleks lugeda lause loeteluna (*Meil on siilipead, poisipead, üks / must kamm täis vanu juuksekarvu ja umbsõlmi.*), kus semantika jääb tunnetuslikuks – siilipead kammida ei saa, ent mida lüüriline subjekt sellega silmas peaks? Siirdest sellisel juhul kõnelda ei saa, kuna mingit efekti peale ridade ühepikkuseks ajamise fraasi poolitamisel pole. Kolmas rida *must kamm täis vanu juuksekarvu ja umbsõlmi me ei suuda* saaks olla loetav omaette lausena, mille lõpu *näha* irrutaks siire uuele reale. Neljas rida jätab sellise lugemisviisi kõrvale, kuna *me ei suuda / näha ühte ega sedasama* peab kuuluma ühte lausesse, järgnev lause *Kui*

*õhtu tuleb üle tee kammile järele ... oleks loogiliselt võttes omaette tähendusega. Viiendas värssis pakub põnevust inversiooniga loetav lause kelle õhtu see on jube (Kelle jube õhtu see on?), ent siingi võib tuvastada siirde **omadussõnafraasi** *jube kitsas* osade vahel, mis selle lugemisvõimaluse kaotaks. Nii oleks eelmisel real vaid küsimus ja lausena toimiks *Jube kitsas on tuba kuhu kõik hea end sisse pressib*.*

Siire irrutab esmalugemisel ridades *udu teeb öö kardinat taga valgemaks tõeliselt hirmus / kingitus nii algab hoolimise õppetund silma harjuvad (25) nimisõnafraasi (tõeliselt) hirmus kingitus* omadussõna ja tuumsõna kahele reale, mistõttu võib esimest värssi pidada omaette lauseks. Nii väidaks lüüriline mina, et öö on valgem – *tõeliselt hirmus*. Lisades siia teise rea *kingituse*, võib arvata, et see on soovimata kink. *Hoolimise õppetund* ja *silmad harjuvad* viitavad uuele olukorrale või elulistele õppetundidele, sest need kipuvad samuti veidi hirmsad ja valusad olema.

Siire eraldab ridades *iga päev mustad kobrutavad pilved need puhtakujulised / vareseparved puhtakujuline haigus ainus ülesanne on maha (33) nimisõnafraasi puhtakujulised vareseparved* omadussõna ja tuumsõna. Lugeses luuletuse teist rida üksinda, oleks kõrvuti vastandlikud tunnused – mustad (võib mõelda, et räpased) pilved on puhta kujuga. Lisades sellele kolmanda rea, oleks eelduspärane, et puhtakujulisus omistatakse vareseparvedele, ent kirjavahemärke ise juurde kujutledes võiks loetelu lugeda ka nii: *Mustad kobrutavad pilved – need puhtakujulised, vareseparved, puhtakujuline haigus*.

Luulekogu nimiluuletuses 73. leheküljel on iga rea lõpus kõnekas paus, ent just kolmandal real on siire, mis tekitab tähenduserisusi. Ridades *enam uksi avada meri uhub mu läbi seinte olen sama / kerge kui on kaotada kõik kõik linnud valgusele* võib vaid kolmandat rida lugedes jääda mulje, et meri uhub lausuja läbi seinte ja ta jääb samaks. Jõudes lugemisega neljandale reale, näeme, et siire eraldab **omadussõnafraasi** *sama kerge (kui on kaotada kõik linnud valgusele)* osad ning lausuja on mõelnud hoopis traagilist võrdlust, mitte enda samasuguseks jäämist.

Värssides *mõtles ükskõik millest peaasi et mitte endast ütles arst kuivav / voodilina paisub ja laperdab tuule käes justkui koguks hoogu (58)* külastab lüüriline mina arsti, kes soovib patsiendil mõelda kõigest muust peale iseenda. Värsi lõpus on siirdega lahutatud **nimisõnafraas** *kuivav voodilina*, mis annaks voli lugeda esimene rida eraldiseisvaks, kus *kuivav* on inversiooniga jäetud peale tuumsõna *arst*. Tohtrist saaks sel moel ülekantud tähenduses vananev inimene, kes endast nooremale lausujale nõu proovib anda ja siire selles

värssis mingit rolli ei mängiks. Teine variant oleks lugeda rida siirdega ja kuivav oleks ikkagi voodilina, mis tuule käes laperdab.

Lausuja sattus suvise tormi meelevalda – *jalgratas mu kõrval lehvis nagu tuulelipp kui rannaparklas kivi / taha varjuda üritasin justkui suudaks rebend taevas näha ta on* (56). **Kaassõnafraasi** *kivi taha* lahutamine siirdega eri ridadele loob esimeses näitena toodud värssis vastandliku võrdluse, mis võib kajastada lüürilise subjekti vastakaid mõtteid ja tundeid – korraga ollakse kõrgel õhus, ent samas hoiab (näiteks emotsionaalne?) raskus kivina maa küljes. Teises värssis selgub, et esimese rea mõte jätkub ja lausuja proovis end kivi taha hoopis peita.

Siiret fraasi osade vahel kohtame samas luuletuses uuesti. Värssides *järsku nagu kellegi vastu meeletuks suunatud liivaks nõõritud / südame krigisev pinge tunne et mind jälgitakse iga madalseiski* (56) kirjeldab luulemina tormi (või taeva) raevukust ja näib, et see viha on *meeletuks suunatud liivaks nõõritud*. Täendus jääb mõistatuslikuks, *liivaks nõõrimise* all võidakse silmas pidada surnuks kägistamist, mis ülejäänud kogu tundetooni arvestades ei oleks sugugi ülepakutud hinnang. Uus rida algab fraasiga *südame krigisev pinge (tunne)*, mis võikski funktsioneerida eraldi fraasina omaette real, kuid (*liivaks nõõritud*) *südame* võib olla ka **nimisõnafraasi** siirdel uude värssi eraldatud tuumosa. Nii oleks süda surmani pitsitatud ja krigiseks pingetunne, mida võib võtta kui hammaste kokku surumist stressirohkes olukorras.

3.2.2. Siire lauseliikmete vahel

Ridades *või on see just usk ja mitte selle puudumine usun et olen / õnnetu usun et kraan jäi tilkuma kuigi ei jäänud kontrollin* (8) on reavahetusel siirdega lahku loodud **õeldis olen** ja **õeldistäide õnnetu**, mis pakub semantilisi erisusi. Esimest rida saab lugeda tervikuna, lausuja võib esitada küsimuse *On see usk ja mitte selle puudumine? Usun, et olen*. Rea lõppu võiks idee poolest panna punkti ning lüüriline mina konstateeriks justkui oma olemasolu. Järgmine rida pöörab selle aga argisemaks: ta on kõigest õnnetu; usub, et kraan tilgub, kuigi kontrollis. Vormilt süntaktiline, kuid sisult semantiline siire eristab selles luuletuses erinevaid registreid.

Värssid *poisid kimavad vana jawaga tagaküla tolmuvalgel teel otse / musta auku sinna saab ainult tulla õnne kese on alati olnud / seal isegi kui ma lähen ära sinu veristest igemetest ikka* (21) demonstreerivad mitut lugemisvõimalust tänu siirdele ja olematule interpunktsioonile. Esimest rida võib võtta täiesti iseseisva lausena: *poisid kimavad vana jawaga tagaküla tolmuvalgel teel otse*. Nii oleme korraga lausuja mälupildis, kus mingid poisid kihutavad kas

sirgel teel või kurvidest hoolimata otse. Teine variant oleks lauset lugeda siirdega nimisõnafraasi osade vahel *otse / musta auku*, ning tähendus oleks järsku tunduvalt halvaendelisem, noored sõidavad otse õnnetusse. Kuid teises reas võib *musta auku* mõtteliselt liita ka teise konstruktsiooniga *Musta auku – sinna saab ainult tulla õnne kese*, kõrvuti oleks justkui õnn ja õnnetus, kuid tähenduslikkus jääb isiklikuks otsustamiseks. Või kuulub *õnne kese* kokku hoopis järgmise öeldise ja määrusega *on alati olnud* ning värsi esimene pool on samuti omaette lause? Musta auku saab ainult minna, õnne kese on alati olemas olnud; need konstruktsioonid toimiksid kui lihtsalt väited. Kolmas rida võib pakkuda selgust, siirdega on eraldatud **öeldis** *olnud* ja **määrus** *seal*. Nii võiks kõlada terviklik lause: *Musta auku – sinna saab ainult tulla, õnne kese on alati olnud seal*. Lausuja ehk on ise juba mingis mustas augus ja nendib, et õnn on alati seal olnud.

Kas moonutavad pilved akendel nägusid või upitab lausuja end nendel akendel hommikul üles? Interpunktsiooni puudumine ja siire tekitavad 16. lehel pea unenäolise, manava meeleolu ning korduvalt lugedes võib ühest luuletusest iga kord erinevalt aru saada. Lähenegem olukorrale kahe rea kaupa: *pilved moonutavad nägusid kõige kõrgematel akendel / upitan end hommikul üles eneseviha tulise oraga topin*. Esmapilgul saab esimene rida toimida täiesti iseseisva lausena, kuid teistkordsel lugemisel võib siire lahutada lauseliikmeid – **määruse** *kõige kõrgematel akendel* ja **öeldise** *upitan (end hommikul üles)*. Tekkiv tähendus võtaks siis morbiidse alatooniga, lausujal võivad olla suitsiidsed ideed. Ridadega *end hommikul üles eneseviha tulise oraga topin / põske siledaid rannakive et suunurgad püsiksid all pole* on siire igal juhul olemas, kuid sisu oleneb sellest, millega kokku kuuluvaks pidada fraasi *eneseviha tulise oraga*. Esimene variant oleks lugeda see kokku fraasiga *Upitan end hommikul üles ...*, lüüriline mina rõhutaks sellega, kui raske on ärgata. Teise variandina võib näha seda kokku kuuluvana lausega *... topin põske rannakive et suunurgad püsiksid all*, semantiliselt oleks enesevihakamise rõhk tuju halvana hoidmisel. Siire on teise rea lõpus **öeldise** *topin* ja **määruse** *põske* vahel, mis tekitabki üldse võimaluse lugeda eelkirjeldatut mitmel viisil. Kui öeldis *topin* oleks kolmanda rea alguses, kuuluksid vajalikud lauseliikmed ühele reale ja tõenäolisem oleks lugeda lauset nii: *Topin põske siledaid rannakive et suunurgad püsiksid all*.

Tumedaks toonitud klaasid, hirm ja vägivald loovad meeleolu 48. leheküljel, kus ridades *lahkuks meie seast et see endale haiget ei teeks ma kisun end / täiesti maha selle palvega lõualuu murdub võõra hingekulla jagab siire eri ridadele öeldise kisun ja määruse (täiesti) maha*. Sõna *kisun* omandab siin kahemõttelisuse, esimesest rida üksi lugedes ütleks lüüriline

mina, et ta kisub end (näiteks verele) ja värsis oleks esil füüsiline aspekt. Määruse *täiesti maha* mõttelisel lisamisel avaldub emotsionaalne tasand, lausuja justkui alandaks end ja oma mõtteid.

3.2.3. Teisi siirdejuhtumeid

Siire võib olla ka **verbi osade vahel**, nagu demonstreerivad järgnevad read: *valgeid klaare maasse ootan lahustumise kerget paati ära / mine palun ära mine mida võiksin küll sulle öelda et ma* (30). Lausuja on taas meenutuste kütkes ja kõneleb õunaraksus käimisest. Esimeses värsis algab uus lausekonstruktsioon *Ootan lahustumise kerget paati (ära)*., millele *ära* liitub just siirde tõttu ning lisab tähenduslikult tegevusele teatava lõpetatuse – oodatakse seni, kuni see paat ükskord tuleb. Järgnev rida võib semantiliselt kuuluda eelmisega kokku, kuid on võimalik lugeda seda ka eraldiseisvalt (*Mine, palun, ära mine*). Nii lugedes oleks lüüriline subjekt justkui segaduses, ta tahab, et teine jääks ja samas läheks. Kahte ülaltoodud värssi piiraks siis realõpp ja mitte siire. Kirjavahemärke ümber sättides saab lugeda ka nii: *Ära, mine palun ära, mine ...*, lausuja paluks kellegi lahkumist. Tõenäolisem on siiski kordus (*Ära / mine, palun ära mine*), kus siire verbiühendi osade vahel loob tähendusrikka pausi. Sarnast siirdekasutust kohtame järgmise luuletuse ridades *mitu korda ühte ja sedasama lasku iga lasuga on miski minu / südames nõorikägin jõevesi teritamine enesekindluse asemel* (31). Lahutatud on **nimisõnafraasi** *minu südames* osad, tuumsõna viiakse järgmise värssi algusesse. Olukorrale siirdega lähenedes oleks rea lõpus rõhutav paus (*Iga lasuga on miski minu... südames*.) Mõlemaid värssi võib lugeda ka eraldiseisvalt: iga lasuga saab midagi lausuja omaks; südames on *nõorikägin, jõevesi, teritamine enesekindluse asemel*. Realõppu arvestav jaotus kaotaks siirdevõimaluse ja jätkaks laused iseseisvalt eri värssidesse.

50. leheküljel kohtame luuletust, milles on peaaegu kõik read rohkem või vähem siirdega nihestatud. Esimene värss *puud kasvavad tuhandetesse detailidesse minu elu ka taandub* algab küllaltki lootusrikka tooniga ja tekib tunne, et sarnaselt puudele kasvab lausuja elu aina detailsemaks, kuni jõuame sõnani *taandub*, mis selle konstruktsiooni purustab. Ilusast kujutlusest saab järsku masendav väide *Minu elu ka taandub*. Luuletuse kirjapilti vaadates on näha, et tegusõna *taandub* oleks reapikkusest lähtudes võinud minna uuele reale, kuid siin on tehtud teadlik valik, et kaoks mulje, nagu elugi kasvaks detailsemaks. Teise värssi algust võib lugeda kokku eelneva lausega (*Minu elu ka taandub, ma loodan ...*), kus mängiks rolli siire **osalause vahel** või saab arvata *Ma loodan* uue lausekonstruktsiooni alguseks (*Ma loodan talvel lumesajus kevadel aga ...*). Teise rea lõpus *ei pääse jälle* võiks olla lauselõpp, rõhutataks mittepääsemise paratamatust, kuid näib, et verb jätkub siiski sõnaga *kohtumast* (*selle oksteta*

surnud männiga). Kolmandas reas siire puudub, kuid on vägagi olemas neljandas reas. Kumb on siis lagunenu, kas oksteta mänd või kaitseehitised? Siire lahutaks **nimisõnafraasi** osad *lagunenud* ja *kaitseehitised*. Ent kuhu panna punkt? Kas peale sõna *vahel*, mis kirjeldaks täpselt männi asukohta ja metsarada asuks teadmata kus? Või hoopis peale sõna *põhjarannikul*, et metsarada oleks kaitseehitiste vahel? Viies rida kordab mittepääsemise ideed (*ma ei pääse*), kus siire irrutab *enam sellest* uuele reale ning intensiivistab mõtet.

3.2.4. Siire kogus „Kõik linnud valgusele“

Kirjavahemärkide puudumine loob luulekogus „Kõik linnud valgusele“ teatava mitmehäälsuse ja võimaluse väga isiklikeks tõlgendusteks. Olen analüüsid välja toonud need tõlgendusvõimalused, mida isiklikult märkasin, kuid ei saa kahelda, et neid leiaks veel.

Siire tekitab selle teose luuletustes mõnikord kontrastseid vastandusi, jättes kõrvuti näiteks puhta ja musta, kerge ja raske. Kõigest ühe või kahe rea vältel võib tekkida mitu tõlgendusvõimalust sõltuvalt sellest, kuhu mõtteliselt panna kirjavahemärgid ja mille juurde kuuluvaks lugeda metafoorid ning kujundid. Nagu näha viimaste analüüsitud näidete puhul, võib siire olla ka osalause või näiteks verbi osade vahel. Võrreldes „Libaverega“ puuduvad foneem- ja silpsiire sootuks, mõnes kohas on eraldi ridadel liitsõna komponendid, ent ei saa öelda, et need semantikat eriti muudaks – seega pole nende katkestuse näol tegu siirdega. „Libavere“ jääb omamoodi enigmaks, sest ainsad vihjed lausete ja osalause määramiseks on rektsioonid, tegusõnad ja sidesõnad.

Kokkuvõte

Bakalaureusetöö eesmärk oli uurida siirdekasutust ja interpunktsiooni mõju siirdele Tõnis Vilu luulekogudes „Libavere“ ja „Kõik linnud valgusele“. Töö teoreetiline osa aitas mõista eesti kirjakeele reeglite ja süntaksi tundmise olulisust vabavärsi analüüsis; samuti märkas, et eelmisel sajandil konstrueeritud siirdetelg Toomas Liivi ja Juhan Viidingu / Jüri Üdi vahel pakub küll võimalusi süntaktilise ja semantilise siirde analüüsimiseks, ent neid kahte ei ole alati võimalik üksteisest nii-öelda puhtalt eristada. Siire näib alati olevat süntaktiline, semantilisus (ehk definitsiooni järgi värsside ümberhindamine) sõltub autori taotluslikkusest, kuid ka lugeja arusaamast loetu kohta. Siirete olemasolu värsipiiril oli aga selgelt märgatav ning mõjutas tervikut tugevalt.

Töö teoreetilises peatükis selgus, et lausesse kuuluvad fraasid ning tegusõna pöördeline vorm, mis ühtlasi on ka lause tuumsõna. Fraasi tüüp määratakse tuumsõna liigi kaudu ja neid tüüpe on kokku kuus, millest oma analüüsis märkasin siirdega seonduvalt nimisõnafraasi, omadussõnafraasi ja ühel korral kaassõnafraasi. Lauseliikmeid on liigituse järgi samuti kuus, siirdega seostusid neist enim alus, öeldis, määrus ja öeldistäide. Kirjeldatud ortograafianormid löid aluse, millest luulekogusid analüüsid lähtuda ja võib väita, et kui eesti kirjakeele ortograafianorm oleks kesktee, siis „Libavere“ ja „Kõik linnud valgusele“ asetuksid skaala eri otstel. Lausekujunditest kirjeldasin inversiooni ja paradoksi, millest viimase puhul oli eeldus, et see esineb siirdega koos, kuid see väide kinnitust ei leidnud. Lüüriline subjekt väljendas mõnikord paradoksaalseid ideid, kuid just siirde, mitte paradoksi kaudu. Inversioon, mida Põldmäe nimetas ebasiirde probleemiks, osutus minu arvates hoopis siiret mõjustavaks kujundiks, sest lauseliikmeid mõtteliselt ümber tõstes sai luuletustest kujundada uusi tähendusvälju.

Raske on hinnata, kummas kogus esines rohkem siiret fraasi osade või lauseliikmete vahel, sest valisin mõlemast teosest vaid kõnekaimad näited. Nende põhjal hinnates oli sõnasiirde tasandil vaieldamatult enim siiret nimisõnafraasi osade vahel, süntaktiliste katkestuste järgi hinnates enim aluse ja öeldise ning määruse ja öeldise vahel. „Libaveres“ oli silp- ja foneemsiiret, mis kogus „Kõik linnud valgusele“ täielikult puudusid. Märkimist väärrib inversioon, mis vähemalt osade juhtumite puhul näis käivat siirdega käsikäes. Rea lõppu jäetud sõna omandas mujale tõstetuna uue tähenduse ja mõjutas seeläbi siirde semantikat. Mõlemas kogus oli luuletusi, kus siire nihestas peaaegu kõik read ja tähenduslikkus nihutus iga loetud värsiga, kujundades teatavat ootuste horisonti.

Töös esitatud näiteid analüüsid jäi silma ka *olema*-verbi siirdeline esinemine rea lõpus või vahetult enne lõppu (näiteks *olen hõre* (Vilu 2022: 6)), mis võib viidata lüüriilise subjekti eksistentsiaalsetele küsimustele. Tihti võis *olema*-verbi tõlgendada kas lihtsalt elusolemise konstateerimisena või lausuja eneseviha võimendamisenä. Lausetest lähtudes võis lüüriiline mina juba niikuinii rääkida oma väärtusetusest, ent ühte rida korraga lugedes see efekt intensiivistus, justkui sooviks lausuja kinnistada seisukohta oma olemise mõttetust. Samuti võis värsiridade siirdelisuse tõttu tekkida lootus, et lausuja enesetunne või -hinnang on paranemas, ent järgmisel real olev fraasi tuum või lauseliige enamasti kaotas selle võimaluse. Samast tähelepanekust lähtudes võib väita, et teoste siirdeline vorm täiendab nende sisulist poolt, rõhutades katkiolemise, enesevihakamise ja sisemiste vastuolude motiive.

Interpunkttsiooni puudumine kogus „Kõik linnud valgusele“ võimaldas lugeda fraase ja lauseliikmeid kokku ükskõik millise vähem või rohkem „haakuva“ konstruktsiooniga, mistõttu võis üks luuletus korraga omada mitut semantilist tasandit. Samal põhjusel julgen väita, et raamat „Kõik linnud valgusele“ on märgatavalt siirdelisem, kui teine analüüsitud teos, sest peamine vormivõtte oligi siire ja ridade lõikamine, et värsiread oleksid ühepikkused. „Libaveres“ olev kirjavahemärkide liigkasutamine pani aga märke mõnikord ignoreerima, kuna neil puudus reeglipärasus ja seega ei olnud autori registrit mingis mõttes võimalik usaldada. Pöörasest ortograafiast hoolimata oli selles kogus siire selgelt märgatav, sest isegi kui rea lõpus punkti polnud, ei tähendanud see, et lause oli lõppenud, nagu võis arvata teose „Kõik linnud valgusele“ värsiridade puhul. Olemasolevad suurtähed ja punktid tekitasid ettekujutuse lause ulatusest, mis vähendas võrreldes teise luulekoguga semantiliste võimaluste arvu.

Leidsin vastused bakalaureusetöös püstitatud uurimisküsimustele. Järgnevalt võib uurida näiteks siirde esinemist Tõnis Vilu kõikides luulekogudes või analüüsida Vilu siirdekasutust võrdlevalt mõne teise nüüdisaegse autoriga. Edasist käsitlemist vajab siire igal juhul, sest nagu näha, on tegemist nüüdisluules levinud vormivõttega ja vanemad käsitlused ei hooa siirde tänapäevast muutunud olemust täielikult. Tähelepanu on vaja pöörata ka asjaolule, et siirde analüüsimine eeldab häid teadmisi eesti keele süntaksist ja ortograafiast, mistõttu võib lausekujund pakkuda huvi mitte ainult kirjandus-, vaid ka keeleteadlastele.

Kirjandus

Brogan jt = Brogan, T. V. F.; Scott, C., Monte, S. 2012. Enjambment. *The Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics. Fourth Edition*. Koost. Roland Greene. Princeton: Princeton University Press, 435–436.

EKSS 2009 = Eesti keele seletav sõnaraamat. Siire. <https://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=siire&F=M> (13.03.2023)

Erelt, Mati 2017. Sissejuhatus süntaksisse. *Eesti keele süntaks*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 53–89.

Erelt jt = Erelt, Mati; Erelt, Tiiu; Ross, Kristiina 2020. *Eesti keele käsiraamat*. Tallinn: Eesti Keele Instituut.

Gustav Suitsu luulepreemia pälvis Tõnis Vilu 2023. Toim. Kaspar Viilup. – *ERR Kultuur*. <https://kultuur.err.ee/1608914411/gustav-suitsu-luulepreemia-palvis-tonis-vilu> (23.05.2023)

Inversion. Britannica, <https://www.britannica.com/art/inversion-literature> (30.03.2023).

Kaplinski, Jaan 1967. *Tolmust ja värvidest*. Tallinn: Perioodika.

Kartau, Sanna 2022. *Ma hääletan selle sõja poolt oma kehaga*. Tallinn: Tuum.

Kunnus, Mihkel 2013. *Enter* riimis rindade vahel. Paar tähelepanekut värskema luule asjus. – *Sirp*, 43, 14–15.

Larm, Pille-Riin 2018. Ich liba Dich, mein Herz. – *Sirp*, 32, 13.

Merilai, Arne 2007. Luule poetika. *Poetika. Gümnaasiumiõpik*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 15–88.

Merilai, Arne 2004. Sisesiire. Ene Mihkelsoni poetikast. – *Keel ja Kirjandus*, 12, 873–881.

Mäger, Mart 1979. *Luule ja lugeja. Artikleid, arvustusi, esseid*. Tallinn: Eesti Raamat.

Mäger, Mart 1973. Mis on värss. – *Keel ja Kirjandus*, 10, 577–585.

Parkes, Malcolm Beckwith 2016. *Pause and effect: an introduction to the history of punctuation in the West*. <https://www.perlego.com/book/1635713/pause-and-effect-an-introduction-to-the-history-of-punctuation-in-the-west-pdf> (23.05.2023)

Parve, Mirjam 2019. Me kõik oleme pärit oma Libaverest. – *Müürileht*. <https://www.muurileht.ee/arvustus-me-koik-oleme-parit-oma-libaverest/> (05.05.2023)

Pilv, Aare 2022. Tänu kiri. – *Vikerkaar*, 7-8, 164–167.

Põldmäe, Jaak 1978. *Eesti värsiõpetus. Monograafia*. Tallinn: Eesti Raamat.

Sauter, Peeter 2023. Lugemis- ja kirjutamiskool LR. – *Sirp*, 12, 24–25.

Sova, Henrik 2019. Tervitused keeleverest. – *Keel ja Kirjandus*, 1-2, 130–136.

Susi, Joosep; Tomberg, Jaak 2019. Keeldehammustustest sündiv armastus. – *Vikerkaar*, 12, 126–134.

Trunin, Mihhail 2022. Semantika ja pragmaatika vahel. – *Sirp*, 47, 32–33.

TÕNIS VILU tutvustab oma luulekogu „Kõik linnud valgusele“ 2022. – *Loomingu Raamatukogu*. Facebook, Loomingu Raamatukogu, 15.08.2022. <https://www.facebook.com/watch/?v=464524981963454> (24.05.2023)

Vilu, Tõnis 2022. *Kõik linnud valgusele*. Loomingu Raamatukogu 10. Tallinn: Perioodika.

Vilu, Tõnis 2018. *Libavere*. Tartu: Häämaa.

VSL 2012 = Võõrsõnade leksikon. Finiitne vorm. <https://www.eki.ee/dict/vsl/index.cgi?Q=finiitne+vorm&F=M&C06=en> (02.05.2023).

Väli, Katrin 2022. Puhakujuliselt haige mehe psühhograafia. – *Looming*, 7, 995–997.

Interplay of Enjambment and Interpunctuation in Tõnis Vilu's Poetry Collections „Libavere“ and „Kõik linnud valgusele“. Summary

The aim of this bachelor's thesis is to analyse the use of enjambment and interpunctuation in Tõnis Vilu's poetry collections „Libavere“ (2018) and „Kõik linnud valgusele“ (2022). The choice of topic is based on my observation made while reading poetry reviews and is stated as follows: In contemporary poetry much attention is paid to the content of poems, yet considerably less to their form. I would like to fill this gap by analysing how Tõnis Vilu uses enjambment and what interpretations can arise from the interaction of enjambment and interpunctuation.

The thesis is divided into three major chapters. The first chapter gives a brief overview of the rules of written Estonian language necessary to analyse the enjambment, the nature of a written sentence and the two figurative sentence structures that can occur with the enjambment – paradox and inversion. The second chapter delves into the essence of enjambment as a technical phenomenon in verse. Along with defining the figure, I focus on the different types of enjambment which can also be found in Tõnis Vilu's poetry. I also explore the relationship between enjambment and semantics. The third chapter consists of an analysis, which examines the poetry collections „Libavere“ and „Kõik linnud valgusele“. I present different cases of enjambment from both poetry collections and discuss possible meanings that arise. In addition, I observe how interpunctuation can expand already created meanings.

Enjambment was prominent in both works and it strongly affected the texts as a whole. At the level of word enjambment there were undoubtedly most breaks between the parts of the noun phrase. Judging by syntactic disruptions, most enjambments appeared between the subject and the predicate as well as between the predicate and the adverbial. There was syllabic and phoneme enjambment in „Libavere“ that „Kõik linnud valgusele“ completely lacked. A noteworthy phenomenon was inversion which in some cases seemed to go hand in hand with the enjambment. A word positioned at the end of a line acquired a new meaning when moved elsewhere and thus affected the semantics of the enjambment. There were poems in both poetry collections where enjambment displaced almost all of the lines and the meaning shifted with each verse read, shaping a particular horizon of expectations.

The lack of interpunctuation in the poetry collection „Kõik linnud valgusele“ allowed to compile phrases and clauses with more or less coherent sentences, which is why one poem could have several semantic perspectives at the same time. For this reason I dare say that the

book „Kõik linnud valgusele“ has significantly more enjambments than the other book analysed. The excessive use of interpunctuation in „Libavere“ sometimes caused the punctuation marks to be ignored because they lacked regularity and thus the author’s written register could not be trusted. Despite the strange orthography, the enjambment in this book was clearly noticeable, because even when there was no period at the end of the line, it did not necessarily mean that the sentence was finished. The presence of capital letters and periods outlined the extent of sentences, which reduced the number of semantic possibilities compared to the other poetry collection.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Sandra Piir,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Siirde ja interpunktsiooni koosmäng Tõnis Vilu luulekogudes „Libavere“ ja „Kõik linnud valgusele““, mille juhendaja on Mart Velsker, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Sandra Piir

31.05.2023